

Élő irodalom

— Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből —

Ki hivatott arra, hogy eldöntse: melyik könyv hasznosabb a másikkal — és miért? Mindenki, azaz senki. Egy kötet hasznossága ugyanis nem mérhető a megfogalmazott, leírt, ki-nyomatott gondolatok mélységével, eredetiségével, a mondanivaló aktualitásával, általános érvényességével, a forma korszerűségével vagy a stílus gördülékenységével, hiszen e vonások tulajdonképpen a mérlegelés során sokasodnak, vagy tűnnek el, attól függően, hogy ki végzi a műveletet.

Nem kétséges, hogy az Élő irodalom című tanulmánykötet főként akkor nyom sokat a latban, ha „profik” mérlegelik, de nem veszíti súlyát a mai magyar irodalmat csupán kedvtelésből, tájékozódás céljából megismerni kívánó „amatőrök” kezében sem.

Az irodalomban a történetírás mindig nagy és merész vállalkozásnak számított. Még inkább az, ha élők művelte irodalmat kívánunk irodalomtörténetté emelni, hiszen az összefoglalási kísérletet már a megjelenés pillanatában meghaladják az újabb művek tanulmányai. Ennek ellenére a felszabadulás utáni magyar irodalom feldolgozása reális igény, hiszen irodalomtörténeti korszakról van szó, noha e korszaknak csak a kezdetét jelölte meg a történelem.. 1945. utáni irodalmunk eddigi legteljesebb összefoglalása is mindössze hetven oldal — és a Vázlat címet viseli — a hatkötetes, vastos irodalomtörténetben. E tanulmány nemcsak a terjedelmében, hanem a megközelítés módszerében is eltér a megelőző, lezárt korszakok elemzésétől. Tóth Dezső — a Vázlat szerzője — a VI. kötet „kényszerhelyzet-szülte szépséghibájának” nevezi e függetlenségű áttekintést. Átmeneti szükség megoldásnak, vitaindító jellegűnek tartja.

A vita ki is robbant, és különösen felforrósodott, amikor Tóth Dezső a Kritika 1965. 9. és 12. számában közzétette elképzeléseit a felszabadulási utáni magyar irodalomtörténet elkészítésének szerkesztési kérdéseiről. „Az világos — írta Tóth Dezső —, 1945-ben nemcsak a magyar nép életében, de irodalmában is valami új kezdődött. Az azonban felettébb kétséges, hogy ez az új — már ami az irodalmat illeti — oly mértékben kialakult-e az eltelt idő alatt, hogy biztosan felismert jellemzői „mentén” alakított szerkezettel történhessen felmérése. Az irodalomtörténeti ítélet — ha mégoly régi, nagy távlatot nyújtó korszakról van szó, nyilván sohasem lezárt. De az is nyilvánvaló, hogy mennél inkább ismerjük egy viszonylag egységes korszak időbeli kifejlését, mennél inkább világos előttünk kezdete, kibontakozása, felbomlása és utóélete, a rá következő új létrejöttében betöltött szerepe annál inkább tudunk küönbséget tenni lényeges és kevésbé lényeges, jellemző és kevésbé jellemző sajátosságai közt. . . A távlat éppen abban van segítségünkre, hogy az irodalom más tudatformához való viszonyát, a társadalmi-történelmi szituációkhoz való viszonyát pontosabban mérhessük fel. . . Hogy ez korszak az biztos, de nem „kikerekedett”-a legalapvetőbb mozzanatoktól eltekintve — úgy, hogy számos jelenségnek ne csak az okát, de történelmi értelmét is világosan lássuk és a maga történeti funkciója szerint ítélhessük meg. Mindez egyáltalán nem jelenti irodalmi fejlődésünk elért eredményeinek kétségbevonását, nem is szemrehányás az irodalomtudománynak, csupán konkrét irodalomtörténeti helyzetünk egyszerű tudomásulvétele.”

Ezen objektív és szubjektív nehézségek ellenére a hatvanas évek közepe táján megkezdődtek az „összegzés” előkészületei, amelyhez most nagy segítséget nyújt az „Élő irodalom”. A szerkesztés felelősségteljes munkáit ezúttal is Tóth Dezső vállalta, ismételtelen bizonyítva, hogy fáradhatatlan munkása a szintézistörekvéseknek.

E kötet azokat a tanulmányokat gyűjtötte egybe, amelyek 1957. után az irodalom folyamatait, egyes problémaköreit történeti-kritikai eszközökkel vizsgálták. A jelenségeket, ten-

denciákat áttekintő, egy-egy témakörben viszonylag összefüggő képet rajzoló – bár eltérő módszerű és kritikai nézőpontú – tanulmányok válogatott összessége már történeti érdekel és jelentőséggel is rendelkezik, tükrözi irodalomkritikánk megnövekedett vállalkozó kedvét, reprezentálja azt a mennyiségi felhalmozódást, amely irodalomtudományunkat mind közelebb viszi felszabadulás utáni irodalmunk mindeddig hiányzó módszeres feldolgozásához.

A szerkesztő ezen – önmaga diktálta – megköttéstől egyetlen esetben – a Sarkadi Imréről szóló portré esetében – tekintett el. Az előszóban ezt így indokolja: „A kivétel úgy érezzük jogos, mert egy olyan életműről van szó, amely amellett, hogy a felszabadulás után bontakozott ki, amellett, hogy jellemzően követte társadalmi és irodalmi életünk két évtizedes fejlődését, fordulatait – egyben jelentős és ugyanakkor befejezett életmű is. Miután hasonló kritériumok összességével rendelkező életmű nincs, úgy gondoljuk, a róla szóló tanulmány közlésével anélkül gazdagítjuk felszabadulás utáni irodalmunk összképét, hogy elvileg utat nyitnánk további íróportrék számonkérésének.”

A kötet három részre oszlik. A Két évtized című fejezet tanulmányai irodalmunk húsz éves (1945–1965.) fejlődését műfajonként (költészet, dráma, ifjúsági irodalom) kísérik végig. E tanulmányok élén Tóth Dezső: Gondolatok két évtized magyar irodalmáról című írása áll, amely 1965-ben, felszabadulásunk huszadik évfordulóján a Társadalmi Szemle ünnepi számában jelent meg. E tanulmány adja volójában az egész kötet vezérfonalát, hangsúlyozva irodalmunk nagyfokú ellenmondásosságát, bonyolultságát, amely húszéves – ma már negyedszázados – fejlődésére jellemző volt. A forradalmi progresszív örökség továbbélése, a szocialista tendenciák természetszerű kiteljesedése mellett végig megtalálni irodalmunkban a szocialista távlattal szemben érvényesülő konzervatív oldalakat is. Tóth Dezső szerint a magyar irodalomnak nem lehet más mércéje, mint a szocializmushoz való (természetesen esztétikailag értelmezett) viszonya, amelynek alapján levonható a konklúzió: a szocialista társadalom valósága, az építésben való részvétel egységesítette irodalmunk eszmei arculatát s legjobb hagyományait kiteljesítő, új, szocialista realista korszakát nyitotta meg.

Az első fejezetben kapott helyet Simó Jenő: A magyar irodalom külföldön című tanulmánya, – amely szerint a magyar irodalom valódi értékeinek lefordítása és külföldi kiadása érdekében lényegesen több történet, mint az előző évtizedekben, de annyi meaközelítően sem. Különösen izalmas Pomoáts Béla írása, amelyben az írói egyénisége kibontakozásának serkentő és visszafogó vonásait elemzi az ötvenes évek közepének prózairodalmára vonatkoztatva.

A második rész a Visszapillantás címet viseli. Három tanulmány követi nyomon a próza és a dráma fejlődését a szocializmus építésének megkezdése időszakában, 1949. és 1956. között. Különösen izalmas Pomoáts Béla írása, amelyben az írói egyénisége kibontakozásának serkentő és visszafogó vonásait elemzi az ötvenes évek közepének prózairodalmára vonatkoztatva.

Mai kérdések cím alatt találjuk azokat a tanulmányokat, amelyek irodalmunk 1957 utáni útjait vizsgálják. Darvas Józsefnek, a Magyar Írók Szövetsége 1959. szeptember 25-én megtartott alakuló ülésén mondott beszédét kritikai életünk lekválőbb képviselőinek – Béli Miklósnak, Diószegi Andrásnak, Pándi Pálnak, Szabolcsi Miklósnak és másoknak – írásai követik. A legtöbb – számszerint négy – tanulmány – jelezve a líra irodalmunkban mindvégig betöltött vezető szerepét – a költészettel foglalkozik. A novella, a regény és a dráma jelenkori problémáit vizsgáló írások mellett ott találjuk Kiss Ferenc eszmeifuttatását az irodalmi szociográfia napjainkban ismét egyre erősödő szerepéről.

A kötetben szereplő tizennvenc tanulmány közül hat a Kritikában, kettő a Társadalmi Szemleben, ugyancsak kettő a Kortársban, egy pedig a Jelenkorban, jelent meg először. Fülöp László kéziratos egyetemi doktori disszertációjának részletét adja itt közre. Pándi Pál pedig e helyen hozta tető alá a magyar dráma kérdésében az elmúlt évtizedben elmondott vagy leírt gondolatait. A szerkesztést dicséri, hogy öt tanulmány – Kiss Ferenc, B. Nagy László és Pomoáts Béla említett dolgozatai, valamint Hermann István és Almási Miklós írásai a 1953-1956. közötti magyar drámáról illetve a mai novellistákról – e kötetben olvasható először. Nemcsak jól szerkesztett összefoglaló tehát az Elő irodalom, hanem az újdonság erejével is hat.

A felszabadulásunk negyedszázados jubileumához méltó, rendkívül szép kiállítású tanulmánykötet gondozását az Akadémia Kiadó vállalta, kár, hogy a tipográfus neve és a megjelenés példányszáma kimaradt az impresszumból.